

Михайло КРІЛЬ

З ЧЕСЬКОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО

У міжслов'янських взаєминах відомого українського галицького вченого, славіста, письменника, педагога Якова Головацького (1814–1888) вагоме місце посідають його контакти з чеськими науковцями та громадсько-культурними діячами. З багатьма він був знайомий особисто, деякого знав через листування. Вчені обмінювалися важливою науковою інформацією, відомостями про суспільно-політичне становище слов'ян Австрійської монархії, зокрема галицьких українців та чехів. Серед його кореспондентів були такі визначні постаті чеського національного руху, як Я.Коллар, П.Й.Шафарик, В.Ганка, К.Я.Ербен, К.В.Зап, Ф.Яхім та багато інших. Левова частка цих листів свого часу була видана як у фундаментальних корпусах епістолярії¹, так і окремими публікаціями у різних виданнях (журнал “Routnik”, газета “Pražske noviny” та ін.). Це уможливило доступ до неї широкої наукової громадськості. Водночас ще багато листів, які містять важливі дані про наукові дослідження Я.Головацького та його чеських колег, залишаються невідомими. Кілька таких листів, два з яких публікуємо нижче, зберігаються в Рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України серед документів Я.Головацького (фонд Головацького, од.зб. 375).

Викликає зацікавлення лист К.В.Запа до Я.Головацького від 30 квітня 1849 р., який містить відомості про підготовку до видання у Львові повісті Г.Квітки-Основ'яненка “Маруся”, зокрема про виготовлення ілюстрації празьким гравером. Важливими є й біографічні дані про К.В.Запа, пов'язані з його педагогічною працею у Празі. Цікаве повідомлення про резонанс, викликаний у чеському суспільстві походом російських військ в Угорщину для придушення там революційних виступів.

Лист П.Й.Шафарика до Я.Головацького від 10 лютого 1850 р. вводить читача в атмосферу наукової співпраці двох учених у сфері славістичних зацікавлень. Йдеться насамперед про підготовку П.Й.Шафариком корпусу документів з історії Сербії, окремі з яких, за інформацією Я.Головацького, виявлені у Львові.

Обидва листи написані чеською мовою на білому папері чорним чорнилом на двох сторонах аркушу in 4°. Публікуємо їх мовою оригіналу і у перекладі українською мовою. При підготовці текстів до друку збережено їхнє оригінальне написання, з дотриманням тогочасної пунктуації.

---

¹ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–1862. Львів, 1905; *Його ж.* Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–1849. Львів, 1909; Брик І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. Львів, 1921; Францев В.А. Письма Вячеславу Ганке из славянских земель. Варшава, 1905; Francev V.A. Korespondence Pavla Josefa Šafařika. Praha, 1927.

Лист К.В.Запа до Я.Головацького

W Praze dne 30 dubna 1849

Milý Příteli!

Stranu toho obrazu jsem vsěcko zařídil. Rýti ho bude rytec Sommor we formátě trochu wěšším jak isi udal za 20 f stř na oceli, w kteréžo ceně také ocelowá plotna (za 3 f stř) zahrnuta jest. Za 700 wýtisků i s papirem (na bílém silnem tiskacim papíru ne psacim) žádá se (100 po 1/30 x) dohromady 10/30 x. stř. Když k tomu přidáme ještě 20 wýtiskůw za 18 x bude dohromady 10/48 xr, a wšěcko dohromady celý náklad 90 f 48 x státi. Poněwadž rytec slíbil že za 14 dni hotow bude (tedy asi okolo 10 máje), tedy bych te prosil, abys mne penězy zásobil, abych pak ten lidem (rytri a tiskaři) náležitost jejich wyplatiti mohl.

Ze jsem ti hned na twůj list neodepsal, toho příčina wězi w tom, že jsem práwě nas tupowal profesora českého jazyka na zdejším nowoměstském gymnasium. Jsem totiž ustanowen jen jako supplet té professury, poněwadž ministerstwu se nezdálo byti potřebnym, řadné professury ustanowiti pro jazyk národní, a jen suppletskýmí misty nás odbylo s 300 zl. na wenku, se 420 f w Praze. Za tedy při tom i úřad podržel, a můžeš si mysleti, jakou práci mám, když den 6 hodin w úřadě, a týhodne 18 hodin we škole býti musim.

Swe školni knihy pro parwu a principii (Zakladowé zeměpisu a Zeměpis Čech Morawy a Slezska) jesem před swatkami dokončil, a nyini jsem položil péro no odpočinuti, až budto defnitiwnim professorem, bud' opět jen úřednikem budu, neboť jak nyini postawen jsem, nelze mi nic psáti.

Náš nejistý stan nás trápí, a jak slyšim, snad jiz u wás zelene kabály ruských polkow Lwowem do Uher táhnou. Co z toho bude? Kdyby nás jen take od Šwaba zprostit chtěli, a ne jen Madara! My s našimi Šwáby čert wi co si poňneme, wšude překažky, wšude težkosti, wšude soběctwi, pánowitost ets ets ets. Čert to wezmi!

Až uwidiš Jachyma, pozdrawuj ho ode mně, byl od školni rady nawržem, ale gubernium beálo se bezpochyby, ze by suplentstwi nepřijal, kdyby tak z daleka se přistěhowati měl, a jmenowalo jiného. Zatim bud' zdrāw i se swou rodinou.

Twůj upř. pr.

K.W.Zap.

Переклад

У Празі 30 квітня 1849

Любий друже!

Щодо цього малюнка¹ я все організував. Буде його вирізувати гравер Сомор² у форматі трохи більшому, ніж одержав, за 20 ф.³ срб., у цій же ціні сталева плита

¹ Йдеться про зображення головної героїні повісті Г.Квітки-Основ'яненка "Маруся". Цей твір у 1844 р. підготував до друку зі своєю передмовою Я.Головацький. Спеціальну наукову розвідку з цієї проблеми – "До історії видання Квітчиної "Марусі" – підготував М.Возняк // Українська книга. 1937. № 2. С. 35–39. Повість опублікована у Львові в 1849 р. окремою книжкою форматом in 8° накладом 700 примірників. Чорно-біла ілюстрація з нанесеним внизу підписом "Маруся" виконана на цупкому білому папері і поміщена перед титульною сторінкою книжки. На нижньому полі ілюстрації напис: "Іван Соммеръ рьльъ в Празѣ".

² Соммер Ян, празький художник і гравер.

³ Один флорин (гульден, золотий ринський) дорівнював 60 крейцарів або копійок сріблом. Для прикладу, денний заробіток майстра-муляра складав 2 флорини, а підсобного робітника – 45 крейцарів. Один вил на ярмарку в Оломоуці коштував близько 40 золотих ринських. Ціна одного примірника зазначеної повісті становила 45 крейцарів сріблом.

(за 3 ф. сrb.). За 700 відбитків і з папером (на білому друкарському папері, не для писання) потрібно (100 по 1/30 к.) разом 10/30 к. сrb. Якщо до цього додати ще 20 відбитків за 18 к., разом буде 10/48 кр, а в загальній сумі весь наклад становитиме 90 ф. 48 к. Оскільки гравер пообіцяв зробити за 14 днів (десь близько 10 травня⁴), просив би тебе забезпечити мене грішми⁵, щоб тим працівникам (гравери і друкарі) міг заплатити за їх роботу.

На твій лист зразу не відповів, оскільки заступав професора чеської мови у тутешній Новоміській гімназії⁶. Я прийнятий лише як суплент⁷, оскільки міністерство не зважило за потрібне запровадити посаду звичайного професора національної мови⁸, лише суплентські посади по 300 зл. на селі і 420 ф. у Празі. Можеш уявити собі, скільки я маю роботи, якщо денно 6 годин в установі⁹ і тижнево 18 годин у школі мушу бути.

Свої дві шкільні книжки (Загальну географію і Географію Чехії, Моравії та Сілезії)¹⁰ я закінчив перед святами¹¹, а сьогодні відклав перо на відпочинок, чи буду штатним професором¹², чи знову буду урядником, або й так, як на даний час, не буду більше нічого писати¹³.

Наше непевне політичне становище¹⁴ нас турбує, і чуємо, можливо вже у вас зелені мундири російських полків тягнуться через Львів до Угорщини¹⁵. Що з цього буде? Коли б нас від Шваба¹⁶ звільнити хотіли, а не лише Мадяра! Ми з нашими Швабами чорт знає, що пожнемо, всюди перепони, всюди труднощі, всюди егоїзм, панування і т.д., і т.д., і т.д. Чорт це візьми!

⁴ 720 примірників ілюстрації К.В.Зап відправив Я.Головацькому з Праги до Львова 10 червня 1849 р.

⁵ Для виготовлення ілюстрації Я.Головацький передав К.В.Запу 61 флорин.

⁶ Гімназія у Празі, яка з 1850 р. стала закладом з чеською мовою навчання.

⁷ Помічник учителя. На цій посаді К.В.Зап працював протягом одинадцяти місяців, після чого обіймав посаду викладача історії та географії (ця дисципліна була одним предметом) у Чеській (з 1849 р.) реальній школі в Празі.

⁸ Чеську мову вивчали факультативно у гімназіях з 1816 р. У вересні 1848 р. австрійське міністерство освіти видало розпорядження, згідно з яким чеська мова запроваджувалася як обов'язковий навчальний предмет у п'яти державних і п'яти монастирських гімназіях. Крім цього, у всіх цих гімназіях дозволялося викладати чеською мовою релігію, історію, географію та природознавство.

⁹ З 1845 р. К.В.Зап працював у державній рахунковій палаті у Празі.

¹⁰ Йдеться про гімназійні підручники для першого і другого граматичного класів (*Zemepis Čech, Moravy a Slezka. Praha, 1849; Zaklady vseobecneho zemepisu. Praha, 1849*), роботу над якими Зап розпочав на початку листопада 1848 р. З цією метою австрійський уряд надав йому 30 днів відпустки.

¹¹ Великодні свята за римо-католицьким календарем.

¹² У 1849 р. була відкрита Чеська реальна школа, в якій К.В.Зап був викладачем географії та історії.

¹³ Детальну бібліографію праць К.В.Запа подає "Ottův slovník naučný" (Praha, 1908. D.27), з якої видно, що вчений активно працював і в наступні роки.

¹⁴ 7 березня 1849 р. імператор Франц Йосиф I розпустив загальноавстрійський парламент, скликаний 22 липня 1848 р. Цього ж дня була обнародована октройована конституція, датована 4 березня 1849 р. Вона закріплювала централізм монархії. Ці події фактично означали політичний крах ідеї австрославізму і разом з тим втрату надій чехів здобути будь-яку автономію у складі володінь Габсбургів.

¹⁵ У квітні 1849 р. угорські революційні війська на чолі з генералом А.Гьоргієм здобули ряд блискучих перемог над віденськими урядовими силами. Така ситуація змусила австрійського імператора звернутися за військовою допомогою до Росії. На початку червня на угорську територію через Галичину вторглася 100-тисячна армія під командуванням генерал-фельдмаршала І.Ф.Паскевича, а в Трансильванію – 40-тисячний корпус генерал-ад'ютанта О.М.Лідерса. 13 серпня 1849 р. основні військові сили угорської революції капітулювали перед І.Ф.Паскевичем.

¹⁶ Шваби, діалектне – німці. Швабія – історична область у південно-західній частині Німеччини.

Як побачиш Яхима¹⁷, привітай його від мене, була від шкільної ради рекомендація, але губернія побоялася, щоб не прийняв супленства, коли б так здалеку прибув, та іменувала іншого. З тим бувай здоровий разом з сім'єю.

Твій щир[ий] др[уг]

К[арел] Вл[адислав] Зап

ЛИСТ ШАФARIKA ДО Я.ГОЛОВАЦЬКОГО

V Praze 1850, 10 Února, n.s.

Vysoce ctěný Pane a Příteli!

Ze vzácného psaní Vašeho ode dne 26/14 ledna 1850 s potěšením sem vyzorovel, že se zdráv v mile vlasti své nacházíte a o vyhotovení rusinské vzorné knihy pro gymnasia usilně pracujete. Deiz Bůh zdravu a požahnání ke usěmu! K žádosti vaši nemeškal sem i hned všechny sve rukopisné sbirky prohledati, abyce na Znavské idylly uhodit: než bohužel me hledané bylo posud nadarmo! Ne mohu jinak mysliti, naž ze sem je jednomu z dvou totiž buď p. Bodjanskemu, buď p. Sreznevskému v čas jeich póbývání zde v Praze, dal a že to u nich konečně zustalo. Muslím nejdůve Bodjanskému. Lituji tún více je to byl jediný muě posawad známý pokus Časoměrního veršování (grntitatianíka, se zahovávánúu nejen přirozených dloužek, ale i posicí obkonale jako v řečtíně a latině) v jazyku russishém. J sem ty idylly – bylo jich asi pět nebo šest na dvou arších v kvartu – byl dostal ještě v Novém Sadě, v Uhrich, nepatnj více od koho. Pochozely z doby 1700-1750. Račte mne tedy omluvena nůti, že Vám jinů posloužti nemohu. Rownež z tech knihy které ste poznamenal zácné. Sem ve své sbirce nenašel, ačkoli několik maloruských spisův starších i novějších ve své bibliotece mam. Romlucrin ještě s p. Vankou, zdalij něco z toho v Museum neb u něho není. Nalezneli še pošlu Vam, jak doufacni, pro Vaši račí ještě izdy dosti časně. Mnie sem čěsi že vyšla maloruská hniha: A.L.Metlinskago južno – ruskij Sbornik. V Charhove (1848?).

V naši české literatuře na ten čas níc důležitěho nemáme, o čem bych Vás zpravite mohl. Znamenati jakousi ochablost a rozpadnuti. Než čas to všěcho, doufaní, na prací. Paní professorově maji na ten čas ješiš mnoho zanepřáznění s vypracováním svych řědnášek: procěž pole literatury méně vzdelávati mohou.

Zprava, zě rukopis srbskj “Daniele letopisy Srbske” v bibliotece zahován a v požáru ne zahynul, mne velikým potěšením naplnila.

¹⁷ Яхiм Франтишек (1811, Прахатице, Чехия – 1871, Прага) – письменник i громадський діяч. Вчився в Будейовiцях i в Празi. Пiсля чотирирiчних студiй у семiнарiї вiдмовився стати священником i зайнявся педагогiчною роботою як домашнiй учитель у родинi барона Мунде в Моравiї. У 1837 р. переїхав до Львова, де працював на державнiй службi близько двадцяти рокiв. Вiдомий своєю громадською дiяльнiстю. Пiсля вiд'їзду зi Львова К.В.Запа, Ф.Яхiм був фактичним лiдером чеської меншини. Пiдтримував тiсні контакти з українськими культурними дiячами. Цiкавився фольклором та етнографiєю, написав розвiдку про слов'янську мiфологiю. Високо оцiнював просвiтницьку дiяльнiсть дiячiв “Руської трiїци”, з якими його еднали науковi інтереси: обмiнювався з ними книгами, сповiщав про подiї в чеському полiтичному i культурному життi, листувався. У 1842 р. надрукував статтю “Малоросiйські лiтератори”, в якiй позитивно оцiнив твори галицьких українцiв. Дав рекомендацiйнi листи членам української делегацiї на Слов'янський з'їзд у Празi 1848 р., адресованi Ф.Палацькому i К.В.Запу. Своєю дiяльнiстю сприяв поширенню серед чеського суспiльства iнформацiї про українцiв i Україну.

Ještě vašnosti uctivě prosím, zě sobě půložené slaničko knihkupci Jablońskému pūležitě dodati anebo po Veńcé ruci poslati nezůžite. Zádám ho za poslaní některých scházějiách mí knih.

Opětuji socý slib zě strany rusinských knih jeste dále mluvíti a jsig hledati budu.

Vzámé prizni a lásce co nejuctivě jí pokuděna se čině sem

Vašnosti

oddaný cticel a stíhal

P.J.Safarik

підпис

Переклад

В Празі 1850, 10 лютого, н.с.

Високошановний Пане і Приятелю!

З цінного Вашого писання з дня 26/14 січня 1850¹ з радістю дізнався, що здорові у своїй милій батьківщині знаходитеся і старанно працюєте над укладанням русинських зразкових книжок для гімназій². Дасть Бог здоров'я і благословення у всьому! На Ваше прохання негайно всі свої збірки проглядаю, та треба добре намучитися, щоб на *Znavske idylly*³ натрапити, на жаль, моє шукання було досі даремне! Не маю іншої думки, як ту, що дав одному з двох, чи то п.Бодяньському⁴, чи то п.Срезневському⁵ під час їхнього перебування тут у Празі і що вони, зрештою, у них залишилися. Найбільше, думаю, у Бодяньського. Дуже шкода, що це була єдина моя спроба визначити розміри віршування (грантітатіаніка зберігає не лише природні подовження, а й певні позиції як у грецькій і латинській мовах) у русинській мові. Також ті ідилії – було їх щось п'ять чи шість на двох аркушах у квартирі – отримав ще в Новому Саді в Угорщині⁶, не пам'ятаю вже від кого. Походили з часу 1700–1750. Прошу мені тоді вибачити, що Вам інші послати не можу. Також з тих книжок, які Ви відзначили, у своїй збірці не знайшов,

¹ В опублікованій кореспонденції П.Й.Шафарика та Я.Головацького цього листа не виявлено.

² Йдеться про другу частину “Граматики руского языка” Я.Головацького, яку видала Галицько-руська матиця (Львів, 1850. С.57–219).

³ Ідилії – літературний жанр, найхарактернішою ознакою якого є прикрашене, ідеалізоване зображення життя землеробів, пастухів, рибалок на лоні сільської природи. Відомостей про ідилії, згадані П.Й.Шафариком, відшукати не вдалося.

⁴ Бодяньський Осип Максимович (1808–1877) – славіст, письменник. За походженням українець. Професор Московського університету, секретар московського товариства “Історії та старожитностей російських” і редактор його видання “Чтения Московского общества истории и древностей российских”. В останньому вміщував матеріали з загальнослов'янської та української проблематики. Під час свого закордонного наукового відрядження (1837–1842) познайомився у Празі з П.Й.Шафариком, де певний час займався науковою роботою під його керівництвом.

⁵ Срезневський Ізмаїл Іванович (1812–1880) – філолог-славіст, палеограф, етнограф, один із засновників університетського слов'янознавства. Протягом 1839–1842 рр. з науковою метою і у зв'язку з підготовкою до професорського звання в галузі славістики відвідав слов'янські землі, півроку провів у Празі. У 1842 р. – перший професор-славіст у Харківському університеті, де читав курси з історії слов'ян і слов'янських мов. Згодом (1847–1880) – професор кафедри слов'янознавства Петербурзького університету. Славістичні зацікавлення І.І.Срезневського розвивалися у взаємодії із захопленням українською старовиною і фольклором. Був одним з ініціаторів утворення у Харкові літературного гуртка поетів-романтиків. І.І.Срезневський – автор і упорядник трьох збірників (“Запорожская старина”, “Украинский альманах” та “Украинский сборник”), які відіграли важливу роль у розвитку літературного процесу на Україні.

⁶ Протягом 1819–1833 рр. П.Й.Шафарик був викладачем православної гімназії у Новому Саді (до 1825 р. – директором). За його ініціативою у 1820 р. була відкрита гімназійна бібліотека.

натомість декілька малоруських творів старших і новіших у своїй бібліотеці маю. Розмовляв ще з п.Ванькою чи дечого з того в Музеї⁷ або у нього немає. Виявлені пішлю Вам як подяку за Ваші слушні поради. Мене тішить, що вийшла малоруська книжка А.Л.Метлинського⁸ “Южно-русский сборник”. В Харкові (1848?)⁹.

У нашій чеській літературі на цей час нічого серйозного ми не маємо, про що би Вас міг повідомити. Відчувається якась байдужість і занепад. Повсякчас надіюсь на працю. Пани професори на цей час ще зайняті опрацюванням своїх думок: літературний процес повільно розвивається.

Звістка, що рукопис сербський “Daniele letopisy Srbske”¹⁰ зберігся у бібліотеці¹¹ і в пожежі¹² не загинув, мене дуже втішила.

Ще Вашу милість красенько прошу з належних Вам ...¹³ оселедців книгарю Яблонському¹⁴ принагідно вділити. Я йому замовив декілька відібраних для мене книжок.

Знову обіцяю, що русинські книжки¹⁵, про які раніше говорили, буду шукати.

Взаємною приязню і пошаною

Вашої милості

відданий почитатель і слуга

П.Й.Шафарик

підпис

⁷ Національний музей у Празі, заснований 1818 р.

⁸ Метлинський Амвросій Лук'янович (1814–1870) – український поет-романтик, перекладач, фольклорист, видавець. Професор російської словесності у Харківському (1843–1849, 1854–1858) та Київському (1849–1854) університетах. Здійснені ним видання (“Южный русский сборник”, “Байки и прибаутки” Л.Боровиковского, “Народные южнорусские песни”) становлять важливі віхи літературного процесу середини XIX ст.

⁹ Йдеться про “Южный русский сборник” (Харків, 1848. Кн.1–5). У ньому, крім творів самого А.Л.Метлинського, були поміщені вірші інших поетів-романтиків, а також драма Г.Квітки-Основ'яненка “Щира любов або Милий дорожче щастя”.

¹⁰ Йдеться про рукописну працю Даниїла Родослова “Житіє сербських королів і архієпископів”, копію якої Я.Головацький надіслав П.Й.Шафаріку в 1837 р. Зацікавлення цим рукописом пов'язано з підготовкою П.Й.Шафаріком збірника давніх сербських рукописних пам'яток, над яким працював з 30-х років XIX ст. Частково цей задум йому вдалося зреалізувати виданням “Monumenta Serbica”, яке вийшло у 1851 р.

¹¹ У бібліотеці Львівського університету.

¹² Під час обстрілу Львова австрійськими військами у листопаді 1848 р. загорілася бібліотека Львівського університету, в пожежі згоріло близько 40 тис. книжок, десятки рукописів, понад 2 тис. малюнків, пропало майже 2,5 тис. монет.

¹³ Пропущено не відчитаний знак міри об'єму або ваги.

¹⁴ Яблонський Каєтан Варфоломей, львівський книгар.

¹⁵ Відомостей про ці книжки відшукати не вдалося.